

Бакаянова Н. М.

*в.о. завідувача кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, адвокат,
секретар дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області, заслужений юрист України*

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОЇ ЛЮДИНИ – АДВОКАТА ЙОСИПА БРОНЗА)

Як будь-якій соціальній групі, адвокатам притаманні спільні цінності. Зазначені цінності формують етичні основи адвокатської професії.

Роздуми про адвокатську етику завжди підіймають на поверхню питання про те, чи слід розглядати ці спільні для адвокатів цінності як виключні дозволи або, навпаки, певні обмеження в етичній площині, адже є очевидним, що в окремих випадках вимоги до поведінки адвокатів виглядають відмінними від загальноприйнятих уявлень, тобто від правил загальної етики?

Питання про те, чи створює адвокатська спільнота етику, яка ґрунтується на інших правилах, ніж загальна етика, є надзвичайно дискусійним. Пошук відповіді на це питання обумовлює необхідність визначення співвідношення між загальною та професійною етикою адвоката, постійного осмислення розбіжностей вимог до поведінки адвоката з звичними для більшості громадян моделями дій у конкретних ситуаціях.

Сучасні дослідники майже одноголосно визначають адвокатуру складовою системи правосуддя. Проте іноді все ж таки висловлюються сумніви у публічно-правовій функції адвокатури. Правники не без іронії зазначають, що коли адвокат прагне отримати клієнта та окреслює розмір гонорару, він діє як комерсант, а коли сам потребує захисту, то одразу згадує про адвокатуру як складову системи правосуддя, про адвокатську етику та про гарантії адвокатської діяльності.

Адвокатська спільнота наполягає на тому, що є обґрунтовані підстави, щоби адвокат дотримувався цінностей та принципів, які закріплені в Правилах адвокатської етики.

Проте чи не є вимоги Правил міфом або недоступним ідеалом? Чи дійсно безкорисний захист прав людини та утвердження верховенства права знаходиться для адвокатів *до*, а не *після* питання про гонорар?

Про це писав наш видатний колега – адвокат Йосип Львович Бронз, коли з'ясовував, де ми говоримо про колегіальні відносини між адвокатами, а де – про відносини торговця, який бореться за покупця [1, с. 18].

Я завжди заперечую проти терміну, який вживають обивателі, – виграв

справу. Виграти можна в спортлото або на стрибках, а в нашій справі можна досягти позитивного або відносно позитивного результату [2].

Адвокату соромно бути користолюбцем, рвачем, не зважати на майнове становище людини, яка звернулася за допомогою. Адвокату аморально ставити клієнта в таке становище, коли для оплати праці адвоката клієнт повинен продати квартиру, займати великі суми у знайомих і т. д. Від таких гонорарів мало користі та радості – на горі інших людей не побудуєш власного благополуччя. Коли адвокат входить у розуміння майнового становища клієнта, призначає прийнятний йому гонорар, він цим завойовує повагу як клієнтів, так і колег, які можуть розуміти тих спонукальних мотивів, якими керувався адвокат, отримуючи скромний гонорар чи взагалі звільняючи клієнта від оплати. Гроші взагалі є лакмусовим папером, що визначає сутність людини, адвоката це стосується особливо [1, с. 20].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» окреслює адвокатську діяльність як професійну. Будь-яка професійна діяльність містить багато аспектів: зокрема, економічний, соціологічний, етичний, психологічний, навіть фізіологічний, і т.і.

Французький термін *profession fr.* запозичений з латинської мови (*professio*, від *profi eri lat.* – говорити публічно), але набув з часом дещо зміненого значення – рід діяльності або заняття. Водночас таке розуміння цього терміну не є точним, виходячи з того, що поняття «професія» та «заняття» не є тотожними.

Поняття «професія» пов'язано із спеціальною підготовкою, володінням спеціальними знаннями, компетенціями та етичними правилами, що для «заняття» є бажаним, але не завжди обов'язковим.

До речі, у цьому контексті варто звернути увагу на те, що документ, який видається особі, яка склала присягу адвоката, має назву *свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю*, тоді як більш коректно, як вбачається, було б назвати його *свідоцтво про право на адвокатську діяльність*.

Що ж таке професіоналізм адвоката? Чи достатньо для того, щоби бути професіоналом, орієнтуватися в законодавстві та судовій практиці? Або для адвоката важливіше бути психологічним та артистичним, здатним на яскраві промови, що можуть знайти поклик у будь-якій аудиторії?

Йосип Львович зазначав:

Адвокат повинен бути людиною грамотною і освіченою в широкому розумінні слова – знати історію, літературу, бажано мистецтво, бажано мови, мати аналітичний розум, навички ораторського мистецтва, крім того, мати відповідні людські якості, бути сумлінним, пунктуальним і комунікабельним. Адвокат повинен у собі поєднувати риси дипломата – вміння згладити гострі кути тоді, коли це на користь клієнту [2].

Водночас, підтримуючи спеціалізацію в адвокатурі, вказував:

«Можна тільки вітати, коли людина в чомусь спеціалізується, адже вона досягає певних вершин у цій галузі. Думаю, що це правильно.

Кузьма Прутков казав: «Не можна обійняти неосяжне»,— а багато хто намагається» [2].

Очевидно, незалежно від того, чи є адвокат так званим універсалом, чи має спеціалізацію, не слід прирівнювати освітню підготовку у галузі права до професіоналізму. У ніякому разі не зменшуючи значення спеціальних знань для адвокатської діяльності, слід визнати й те, що ми не можемо зводити професіоналізм лише до професійної підготовки, хоча вона, безумовно, створює основу професіоналізму. Адвокату необхідно мати високий рівень загальної ерудиції та культури, виходячи з широкого кола питань, з якими він стикається при здійсненні адвокатської діяльності. Особливо ж професіоналізм пов'язаний із моральною сферою, із категоріями добра, честі, гідності, відповідальності.

У дисциплінарній практиці часто застосовується консеквенційний підхід, коли етична прийнятність вчинку виводиться з його наслідків. Проте, з точки зору адвокатської етики, необхідно віддавати перевагу мотивам та причинам вчинку, ставленню адвоката до певної проблеми, а вже потім враховувати, чи спричинило це наслідки для клієнта та які саме.

Слід зазначити, що нормами етики, на відміну від норм права, зловживати надзвичайно складно, а часто – неможливо. Так, якщо діяти на підставі правової норми, яка встановлює певну формально-логічну схему поведінки, але мати на меті порушення інших правових приписів шляхом застосування цієї норми, то адвокат неминуче дійде до зловживання правом. Зловживати ж правилами адвокатської етики адвокат не може через те, що допустимі варіанти поведінки, які вони закріплюють, співвідносяться з конкретною ситуацією, з реакцією інших людей на те, чи є поведінка адвоката у кінцевому прояві професійною та добропорядною.

В основі правил адвокатської етики нескладно виокремити загальнолюдські моральні вимоги, які пов'язані із ставленням людей один до одного (чесність, гідність, добросовісність, відповідальність та ін.), а також інші етичні норми, що служать для захисту специфічних, характерних для адвокатської діяльності цінностей (незалежність, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, пріоритет інтересів клієнта та ін.).

Оцінюючі ці дві групи норм, щодо першої групи взагалі не виникає дискусій про їх витоки з загальної етики. Проте щодо другої, то тут привертають на себе увагу абсолютно специфічні вимоги до поведінки адвоката, який вправі діяти інакше, ніж наші співгромадяни. Це, наприклад, вимога зберігати адвокатську таємницю, у тому числі у випадках вчинення злочину клієнтом, який наполягає на своїй невинуватості перед суспільством, слідством та судом, але визнає свою вину під час конфіденційного спілкування з адвокатом; або діяти не в інтересах особи, яка уклала договір про надання правової допомоги та оплатила гонорар, а в інтересах того, хто зазначений як клієнт у цьому договорі; і т.і.

Йосип Львович вважав, що саме адвокатура є творцем цих особливих

правил.

Адвокатура створила такі правила поведінки та моралі, які не існують у жодній вільній професії. Якщо ми дотримуватимемося цих правил, – писав він, – то будемо відповідати своєму високому призначенню [1, с. 17].

Але наукові підходи до вивчення питання про виникнення особливих етичних правил для певної професійної групи, зокрема, для адвокатів, можуть привести нас до несподіваних висновків. Отже, спробуємо розібратися.

Статус адвоката вимагає виконання професійного обов'язку дотримання присяги адвоката та правил адвокатської етики, який визначено ст. 21 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Під час проголошення присяги адвокат добровільно приєднується до цінностей адвокатури, відображених у присязі – верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, дотримання правил адвокатської етики, чесності і сумлінності при забезпеченні права на захист, наданні правової допомоги відповідно до Конституції України і законів України, високої відповідальності, вірності присязі. Приймаючи присягу, адвокатське співтовариство визнає відповідність особи вимогам, що висуваються до адвоката, та по суті надає високу оцінку здатності цієї особи відстоювати цінності, закріплені у присязі та правилах адвокатської етики.

Саме на систему цих цінностей спираються адвокати під час вибору варіанту поведінки. Проте, все ж таки, хто ж формулює етичні норми, які адвокат не може оминати?

Комплексний аналіз чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність дозволяє стверджувати, що формування етичних правил професії адвоката є багатоступінчатим процесом.

Так, не викликає сумнівів, що адвокатська спільнота самостійно затверджує Правила адвокатської етики вищим органом адвокатського самоврядування – з'їздом адвокатів України, відображуючи в них сучасні погляди і збережені традиції. Окрім Правил, й інші нормативні документи, наприклад, які прийняті Радою адвокатів України, висвітлюють різноманіття норм адвокатської етики.

Водночас, не можна проігнорувати, що основна частина етичних імперативів визначена не стільки адвокатською спільнотою, скільки державою. Зокрема, відповідно до ч.3 ст. 131-2 Конституції України засади організації та діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності визначаються законом. Саме держава через єдиний орган законодавчої влади, – Верховну Раду України, – встановлює у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» етико-правові вимоги до поведінки адвоката, які розкриваються та деталізуються згодом у Правилах адвокатської етики. Це і положення присяги адвоката, які є визначальними, і незалежність, і адвокатська таємниця, і уникнення конфлікту інтересів, і інші наріжні камені, які покладено в звід етичних правил для адвокатів.

Науковий метод історизму дозволяє шляхом вивчення генезису та звернення до історії розвитку адвокатури побачити, що витoki етичних вимог, які законодавчо визначені державою, сформовані не владою конкретного історичного періоду, а з'явилися в глибокій давнині, коли адвокатура лише формувалася як правовий інститут. В етико-правових приписах акумульований найбільш ефективний досвід адвокатської діяльності, який століттями накопичувався людством. Тобто ці етичні вимоги до адвокатів не є ані випадковими, ані придуманими під час реформ законодавцем, – навпаки, вони відображують суспільні сподівання щодо осіб, які здійснюють захист, представництво та надають інші види правової допомоги. Суспільство би не сприйняло б допомогу від адвокатури, якщо б етичні норми, якими керуються адвокати, не були співзвучні з етикою, яка панує у самому суспільстві.

Слід визнати динамічність як характерну рису розвитку правил адвокатської етики – це є вірним так само, як те, що адвокатура розвивається разом з суспільством. Тому ми не можемо створити один і назавжди набір правил на всі випадки життя, саме тому в правила можуть вноситися зміни та доповнення, затверджуватися нові редакції. Дійсно, є типові професійні ситуації, які передбачають чіткий алгоритм рішень, проте у більшості випадків Правила виступають як орієнтири, вказуючи на напрями виходів із моральних лабіринтів, в яких опиняється адвокат.

Таким чином, адвокатська етика не створює іншої етики – такої, яка б не ґрунтувалась на загальних етичних приписах, а ті специфічні етичні норми, дотримання яких вимагає законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність, є варіативними проявами суспільних уявлень про те, як має діяти, яким має бути захисник прав, свобод та законних інтересів кожного з нас.

Список використаної літератури:

1. Бронз И. Л. Этические проблемы адвокатской деятельности: повторение уроков и задачи на будущее. *Адвокатська етика. Спец. випуск. Вісник одеської адвокатури*. 2019 . С.17-20.

2. Бронз И. Л. По распределению судьбы. Интервью журналу «Мигдаль». *Мигдаль Times*. 2003. Июнь. № 35. URL: <https://www.migdal.org.ua/times/35/2582/>